

کتابشناسی شهرستان های ایران

تألیف:

اشکان فروتن

www.ketab.ir

نشر رسانش - ۱۳۹۰

سرشناسه : فروتن، اشکان، ۱۳۴۶ -
 عنوان و نام پدیدآور : کتابشناسی شهرستان‌های ایران / اشکان فروتن.
 مشخصات نشر : تهران: رسانش، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری : ۳۵۱ص.
 شابک : 978-600-5011-63-0
 یادداشت : کتاب‌نامه
 موضوع : شهرها و شهرستان‌ها -- ایران -- کتابشناسی
 رده‌بندی گنجرده : ۱۳۹۰ زک ۴ ف / ۲۵۹۲۲
 رده‌بندی دیویی : ۰۹۵۵ ۳۰۷۷۶ / ۰۱۶
 شماره کتاب‌شناسی ملی : ۲۵۵۴۷۰۹



تهران: بهار شمالی، شکیبا، شیرازی، بلاک ۷، واحد ۲.
 تلفن: ۹۱۳۱ ۹۱۲۳۰ ۰۹۱۲۳۰۵۳۶ تلفکس: ۷۷۵۳۰۵۳۶ rasanesh.pub@gmail.com

کتابشناسی شهرستان‌های ایران

اشکان فروتن

طرح جلد و صفحه‌آرایی: علیرضا علی‌نژاد

ناشر: رسانش

لیتوگرافی: فیلم گرافیک

چاپ: متین

صحافی: مؤمن

چاپ اول - زمستان ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۶۳ - ۵۰۱۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸

قیمت ۸۰۰۰ تومان

پیش‌گفتار

تاریخ‌های محلی یا شهرنامه‌ها، حافظه تاریخی شهرها محسوب می‌گردند. آگاهی‌های موجود در شهرنامه‌ها، اغلب منحصر و معطوف به یک منطقه و محل جغرافیایی هستند.

به همین جهت، در مقایسه با تاریخ‌های عمومی، به طور عمده حاوی اطلاعات دقیق و گاه تفصیلی از شهر و دیاری خاص هستند.

به همین جهت است که می‌توان خیمه تاریخ عمومی یک کشور را بر فراز تاریخ‌های عمومی آل برافراشت. به عبارت دیگر، تاریخ عمومی یک کشور در حکم جدول متقاطعی است که خانه‌های آن را شهرنامه‌ها می‌سازند.

شهرنامه‌ها، امتیازات ویژه‌ای دارند، چرا که حاوی جزئیات بوده و پر از مواد کمیاب و نادرند و مملو از اطلاعات ذی‌قیمتی درباره سلسله‌های محلی و زندگی‌نامه‌های بزرگان و احوال اجتماعی هستند. در یک نگاه، تاریخ‌نگاری محلی به ثبت و ضبط وقایع تاریخی در محدوده یک مکان جغرافیایی (شهر، ایالت، ناحیه) می‌پردازد.

دکتر یعقوب آژند (ی. میاندوآبی) در این باره می‌گوید:

«از نحلّه‌های دیگر تاریخ‌نگاری در ایران، تاریخ‌نگاری محلی بود که به خصوص در پیش از دوره صفویان و نیز در دوره قاجار از اعتنای ویژه مورخان برخوردار شد.

این نوع تاریخ‌نگاری، از حس شهر وطنی و تفاخر بومی مایه می‌گرفت و شیوه زندگانی شهری را در دل تاریخ به تصویر می‌کشید. مشوق اصلی پدیداری تاریخ‌نگاری محلی، سلسله‌های محلی و حکمرانان آنها بوده است.

گردآوری اطلاعات در باب شهرها و ایالات مختلف از برای حکومت مرکزی نیز، به خصوص در کیفیت وضع مالیات‌ها و طرز وصول آنها، اهمیتی درخور داشته است.

در تاریخ‌نگاری محلی ایران هم نوعی تداوم نهفته بوده و ذیل نویسی از ویژگیهای آن برشمرده می‌شده است.

نویسندگان در ادوار مختلف، سوانح احوال حکمرانان و سلسله‌های محلی را به اقتضای زمان بدان می‌افزودند.

از آن جا که تفاخر محلی و بومی عامل مهمی در ظهور و رشد این نوع تاریخ‌نگاری بوده، از این رو در آن وجود افسانه‌ها و روایت‌های گزافه از برای بزرگنمایی یک شهر و یا منطقه اندک نیست.

تاریخ‌نگاری محلی نوعی شهرشناسی در دل تاریخ است که اطلاعات جامع و همه جانبه درباره کیفیت و چگونگی به وجود آمدن شهرها، اعیان و اصول و نام‌آوران علم و ادب و هنر آنها، بناها و عمارات و مزارات و خصوصیات جغرافیایی و حتی اقتصادی و اجتماعی دارد.

در بعضی از تواریخ محلی اطلاعاتی آمده که در تواریخ دیگر نمی‌توان سراغ گرفت.^۱

بدون شک، وجه اصلی و مشخصه شهرنامه‌ها، پیوند آن با یک عرصه جغرافیایی محدود و مشخص است. عناصر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و یا اقتصادی در تعیین و تشخیص آن دارای تقدم نیستند و همگی مؤخر بر عامل جغرافیایی واقع می‌شوند.

تاریخ محلی به عنوان جزئی از تاریخ ملی، اساساً به مانند امر جزئی، معنا، مفهوم و موفقیت خود را از امر کلی می‌گیرد.

شهرنامه‌ها یا تاریخ‌های محلی عموماً منفردند و به طور خاص به یک محل یا یک خاندان محلی می‌پردازند؛ مانند:

۱. تاریخ نیشابور، نوشته حاکم نیشابوری
۲. تاریخ بیهق، نوشته ابوالحسن بیهقی ابن فندق
۳. روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات، نوشته معین‌الدین اسفزاری

۴. فضایل بلخ، نوشته صفی‌الدین ابوبکر عبدالله
۵. بدیع الزمان فی وقایع کرمان، افضل کرمانی
۶. تاریخ یزد جعفری، نوشته جعفر بن محمد جعفری
۷. آثار المعجم، نوشته فرصت‌الدوله شیرازی
۸. فارس‌نامه ناصری، میرزا حسن فسایی
۹. تاریخ کرمان، نوشته احمدعلی‌خان وزیری
۱۰. نصف جهان فی تاریخ اصفهان، نوشته محمد مهدی بن محمد رضا

۱۱. مرآة القاسان، نوشته عبدالرحیم کاشانی

۱۲. تاریخ قم، نوشته صاحب بن عباد

۱۳. تاریخ طبرستان، نوشته ابن اسفندیار

۱۴. تذکره شوشتریه، نوشته باقر حسینی شوشتری

۱۵. تاریخ گیلان، نوشته عبدالفتاح مؤمنی

شهرنامه‌ها، معمولاً به تاریخ و جغرافیای محلی، انساب، علم حدیث، مزارات و امور وقفی، دیوانی و ایل‌شناسی نیز می‌پردازد.

محقق معتقدند که یکی از راه‌های مهم بیان توانایی‌ها و آگاهی‌های گروهی، پرداختن به شهرنامه‌نویسی و تاریخ‌نگاری محلی می‌باشد. که همیشه و در همه احوال تاریخی مورد نظر مورخان بوده است.

همه مردمی که در یک سرزمین زندگی می‌کنند، ارتباط قوی و مستحکمی را که میان انسان و زادگاهش موجود می‌باشد، درک کرده و درصدد بیان آن به شیوه‌های گوناگون می‌باشند.

عموماً شهرنامه یا تاریخ محلی را فردی می‌نگارد که در آن محل متولد شده یا در آن جا زندگی کرده باشد. اولین عامل اصلی تمایل به تاریخ محلی‌نویسی، وطن دوستی و احساسات ناسیونالیستی است.

ذکر فضیلت شهر یا منطقه در تاریخ‌های محلی، به دلیل شناساندن موقعیت منطقه‌ای، سیاسی، فرهنگی و تاریخی آمده و در عمل نمادی از احساس نیاز به ارزشمندی زاد و بوم و بزرگداشت آن شهر از سوی نویسنده بوده است.

توجه به ریشه تاریخی شهرها، از دیگر شاخص‌های تاریخ‌نگاری محلی است. در این خصوص، نوعی تمایل به سمت ایران باستان و یافتن هویت تاریخی برای منطقه مورد بررسی در نوشته‌های این کتاب‌ها دیده شده و در اصل نشان دهنده تلاش نویسندگان برای نشان دادن قدمت تاریخی بنای شهرها است.

علاوه بر این، داستان‌های بسیاری از شاهان اسطوره‌ای ایران، نظیر «کیانیان» و «پیشدادیان» در تاریخ‌های محلی دیده می‌شود، که معمولاً ریشه در خدای‌نامه‌ها و شاهنامه‌ها داشته‌اند.

این تلاش‌ها بیشتر در قالب هویت بومی جای گرفته است، تا هویت ملی؛ زیرا اولاً مورخ تاریخ محلی فقط درصدد است منطقه خود را بشناساند، ثانیاً تاریخ باستانی منطقه را با دوره اسلامی پیوند زده است. شهرنامه‌ها، توجه ویژه‌ای به زندگی و اجتماع همه طبقات اجتماعی به خصوص طبقات و گروه‌های پایین جامعه و مردم عادی دارند، کاری که از گونه‌های دیگر تاریخ‌نگاری کمتر برمی‌آید.

عده‌ای نیز بر این باورند که تاریخ‌های محلی، واکنشی علیه تمرکزگرایی سلسله‌های بزرگ بوده است و انگیزه اصلی مورخانی که به تاریخ‌های محلی می‌پرداختند، کسب افتخار برای منطقه خود و اعتقاد به این بود که رویدادهای سرزمین‌شان شایسته ضبط در تاریخ است.

تاریخ‌های محلی، بیش از تاریخ‌های عمومی به بررسی شخصیت‌ها و تشکیلات اداری و اجتماعی می‌پردازد. تقریباً همه تواریخ محلی با توصیف جغرافیای منطقه و تأثیر آن بر تاریخ منطقه ادامه می‌یابد. در بیشتر این آثار، به رویدادهای مهمی که به بنیان شهر یا شهرهای منطقه انجامیده، پرداخته شده است.

مورخان محلی به سبب آشنایی با سنت محلی، با کسانی که درباره آنان می‌نویسند، احساس نزدیکی دارند و نگرش آنان به واقعیات اجتماعی با رویکرد طبقه حاکم تفاوت دارد.

تاریخ‌های محلی، در حیطه مطالعات میان رشته‌ای قرار داشته و از یافته‌های جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی، زمین‌شناسی، جغرافیا، ادبیات، آمار، تراجم و مانند آن بهره می‌گیرند.

مهم‌ترین منابع شهرنامه‌ها و تاریخ‌های محلی در شهرها، در مرحله نخست مردم هستند و در مرحله بعد، محیط فیزیکی و ساختار طبیعی و مصنوعی ساخت انسان و در مرحله آخر مؤسسات و نهادهای انسانی که در یک شهر رشد می‌کنند.

ما باید بدانیم که چه کتابی شهرنامه علمی به شمار می‌آید:

اول: کتاب باشد. یعنی در وهله نخست جزوه پلی‌کپی و زیراکسی نبوده و از ۴۸ صفحه هم کمتر نباشد.

دوم: آمار نامه، گزارش نامه، بولتن یا بروشور، بیان کار و مانند آن که از سوی سازمان‌های دولتی و نیمه دولتی (مانند برنامه و بودجه، مرکز آمار، محیط زیست، شهرداری‌ها، جنگلداری، بهداشت و درمان، مخابرات) انتشار می‌یابند، شهرنامه نیستند.

سوم: در باره یک شهر یا شهرستان باشند، یعنی کتاب‌هایی که در باره استان‌ها منتشر شده‌اند، شهرنامه به شمار نمی‌آیند.

استان قم، که هم استان است و هم شهرستان، از این قاعده مستثنی است.

متأسفانه بسیاری از آثار تحقیقاتی در باره استان‌های کوچک (مانند ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر، همدان) نیز از دایره این عنوان خارج می‌شوند، چرا که احتمالاً نویسندگان آن ناچار به انتخاب عنوان استانی بوده‌اند.

چهارم: سفرنامه‌ها، خاطرات، یادداشت‌های یومیه، سیاحت‌نامه و مانند آن نیز - جز مواردی خاص - شهرنامه محسوب نمی‌شوند.

پنجم: کتاب‌هایی که به بررسی مکان جغرافیایی در یک برهه زمانی منبعث از حوادث طبیعی (سیل، زلزله، رانش زمین) یا سیاسی خاص (نظیر جنگ، انتخابات، مسافرت یک شخص سیاسی، بازسازی) پرداخته‌اند، شهرنامه قلمداد نمی‌گردند.

ششم: مجموعه‌های انتخابی شعر، داستان، نقاشی، خط، کاریکاتور، فیلم و مانند آن، که فقط به گردآوری نمونه آثار، بدون تحلیل و بیوگرافی همت گماشته‌اند، در ردیف شهرنامه‌ها قرار نمی‌گیرند.

منابع اصلی تهیه، تدوین و تألیف این اثر عبارتند از:

اول: فهرست کتب چاپی، دو جلدی

دوم: سایت رسمی اینترنتی کتابخانه‌های مرجع کشور، شامل:

۱. کتابخانه ملی ایران

۲. کتابخانه آستان قدس رضوی

۳. کتابخانه ملی ملک

۴. کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی

۵. کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

۶. کتابخانه مرکزی دانشگاه اصفهان

۷. کتابخانه تخصصی تاریخ ایران و اسلام

۸. کتابخانه مجلس شورای اسلامی

سوم: سایت‌های رسمی خانه کتاب، آمازون، کنگره ایالات متحده

امریکا

چهارم: کتاب‌های موجود در کتابخانه شخصی

تمام کتاب‌های فارسی، که از زمان ورود صنعت چاپ به ایران، به زیور طبع آراسته شده، تا روز چهارشنبه ۴ آبان ماه ۱۳۹۰، بدون استثنا، فهرست برداری و فیش‌نگاری آکادمیک شده است.

امکان خطای بشری وجود دارد، اما اهتمام بر جامع و کامل بودن این فهرست بوده است.

از انتشار بیش از ۱۰۰ شهرنامه فارسی در دو سال اخیر، بسیار شادمان و خرسند هستیم و امیدوارم سمت و سوی شهرنامه‌نویسی به سمت آثار آکادمیک، مرجع و به دور از تعصبات منطقه‌ای پیش رود.

آمستردام - ۲۰ مارس ۲۰۱۰ م.

اشکان فروتن